

Wojciech Sroka
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Wiesław Musiał
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk

Problemy delimitacji małych gospodarstw rolnych w aspekcie projekcji zmian WPR na lata 2014-2020¹

Problems of the delimitation of small agricultural farms in terms of the Common Agricultural Policy reform for the years 2014-2020

Nadal trwają intensywne prace nad przygotowaniem projekcji Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2014-2020. Ważnym i nowym aspektem wspierania rolnictwa będzie specjalne wsparcie skierowane do gospodarstw drobnych oraz małych. Zajmują one w wielu krajach, zwłaszcza Europy środkowo-wschodniej znaczące ekonomicznie i ważne społecznie miejsce w strukturze rolnictwa. W opracowaniu dokonano próby prostego, wieloaspektowego i przydatnego do celów aplikacyjnych zdefiniowania gospodarstw drobnych oraz małych, wobec których mają być zastosowane specjalne instrumenty wsparcia. Przeprowadzone analizy wykazały, iż gospodarstwa drobne należy definiować jako jednostki o powierzchni od 1 do 5 ha UR, natomiast gospodarstwa małe za pomocą wielkości ekonomicznej. Proponuje się aby za podmioty małe uznać te, których wielkość ekonomiczna jest nie mniejsza niż 2 tys. euro SO i mniejsza niż 8 tys. euro SO.

1. Wprowadzenie

Wskutek rozszerzenia Unii Europejskiej w latach 2004 i 2007 znacznie zmieniła się struktura obszarowa europejskiego rolnictwa, gdyż pojawiło się bardzo dużo nowych małych gospodarstw rolnych. Większość z nich to gospodarstwa rolne nietowarowe – samozaopatrzeniowe lub gospodarstwa niskotowarowe². Wraz ze wzrostem liczby tych podmiotów urosły również oczekiwania odnośnie sposobu ich włączenia do WPR oraz zakresu i wielkości ich wsparcia. Wyrazem tego jest m.in. zorganizowanie szeregu konferencji i spotkań eksperckich, podczas których podejmowano problem funkcji gospodarstw małych, ich znaczenia, jak też przedstawiano najważniejsze oczekiwania bezpośrednio zainteresowanych, tj. właścicieli i użytkowników takich podmiotów. W tym kontekście nie szczędzono politycznych deklaracji o ważności problemu i konieczności zarezerwowania odpowiednich środków. Wynikiem tych działań w propozycjach WPR na lata 2014-2020 wyraźnie oddzielono

---

¹ Opracowanie wykonane w ramach badań statutowych, DS. nr 3103/ZEiOR/2013

² EU Agricultural Economic Briefs. What is a small farm? Brief Nr 2/2011. Opracowanie dostępne online: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/economic-briefs/2011/02_en.pdf (dostęp z dnia 10.07.2013 r.)

gospodarstwa drobnotowarowe od towarowych. Jest to dopiero druga próba wydzielenia wśród mechanizmów WPR instrumentów dotyczących gospodarstw mniejszych. Wprawdzie już znacznie wcześniej bo w 1990 roku Rozporządzenie Rady Nr 1346/90 z dnia 14 maja wprowadziło pojęcie *małego gospodarstwa*, obejmującego obszar od 1 do 30 ha, jednak nie sformułowano specjalnych działań, a jedynie umożliwiono mniejszym jednostkom aplikowanie o wsparcie finansowe³.

Pierwsze istotne zmiany w zakresie podejścia do rozwoju gospodarstw małych czy też niskotowarowych nastąpiły wskutek reform WPR podjętych w latach 2003-2004⁴. Po przystąpieniu do Wspólnoty Europejskiej nowych państw zmienione zostało rozporządzenie Rady (WE) nr 1257/1999 z 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z EFOGR poprzez dodanie rozdziału IXa zatytułowanego „Szczególne środki dla nowych państw członkowskich”. Rozdział ten (art. 33b) dotyczy wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych w trakcie restrukturyzacji i zawiera następującą definicję takiego gospodarstwa: „Dla celów niniejszego artykułu pojęcie gospodarstwa niskotowarowego oznacza gospodarstwa, produkujące głównie na własne potrzeby, ale również sprzedające część swojej produkcji”. Skonstruowana definicja celowo unika wyznaczania progów dla konsumpcji i sprzedaży w celu umożliwienia poszczególnym państwom członkowskim przyjęcia własnych kryteriów kwalifikacyjnych⁵. W Polsce przyjęto, iż będzie to przedział od 2 do 4 ESU⁶.

W nowej projekcji WPR, która ma obowiązywać w latach 2014-2020 również nie sformułowano dokładnych definicji, a jedynie wprowadzono pojęcia „gospodarstwa małego” oraz „drobnego producenta rolnego”. Państwo członkowskie powinny zatem wypracować i wdrożyć odpowiednie rozwiązania. Artykuł ma na celu zaproponowanie autorskich kryteriów definiowania gospodarstw małych oraz drobnych. Stanowi on wyraz włączenia się do dyskusji dotyczącej delimitacji i waloryzacji gospodarstw, które z racji niewielkiego areału ziemi, małego kapitału, a także niewielkiego zaangażowania w produkcję rolną, w tym produkcję finalną, a zwłaszcza towarową są poza zainteresowaniem głównego nurtu polityki rolnej zarówno WPR jak też i krajowej. W dyskusji tej stara się aktywnie uczestniczyć zarówno Europejskie Centrum Badawcze Drobnych Gospodarstw Rolnych przy Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie, jak też Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

2. Problemy delimitacji gospodarstw rolnych w aspekcie nowych form wsparcia

Jednym z podstawowych problemów rozważanych na gruncie ekonomiki rolnictwa, był i jest sposób definiowania gospodarstw rolnych, w tym problem pomiaru ich wielkości⁷. Obecnie gospodarstwa rolne w Polsce są definiowane w sposób wysoc

³ Tańska-Hus B., Orlewski M.: Pojęcie gospodarstwa rolnego i rodzinnego w ustawodawstwie UE i w Polsce. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Seria Rolnictwo nr 540, Wrocław 2006. s. 537-541.

⁴ Sroka W., Happe K.: Förderung der Entwicklung des ländlichen Raumes in Polen und Bayern. IAMO Discussion Paper nr 123. Halle 2009.

⁵ Kremer E.: Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach dotyczących stosunków rolnych. Przegląd orzecznictwa, Warszawa 2009, s. 230-240.

⁶ ESU Europejska Jednostka Wielkości wyraża wielkość ekonomiczną gospodarstwa rolniczego. Stanowi równowartość 1200 euro wartości Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej gospodarstwa.

⁷ Ziętara W.: Miary wielkości gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, „Roczniki Nauk Rolniczych, seria G”, t. 96, z. 4, Warszawa 2009, s. 267-276

niejednolity. Inna jest definicja gospodarstwa rolnego w kodeksie cywilnym, inaczej definiuje się gospodarstwo dla celów podatkowych, na potrzeby objęcia wsparciem w ramach WPR, na potrzeby obliczania składek na ubezpieczenie zdrowotne oraz składek emerytalno-rentownych, czy też dla celów statystycznych⁸. Definicje te zostały dostosowane do potrzeb zainteresowanych nimi instytucji i są raczej podporządkowane realizacji celów w jakich zostały stworzone. W opracowaniu podjęto jedynie problem nowego zdefiniowania gospodarstw dla celów wdrażania instrumentów WPR.

Przed zaprezentowaniem kryteriów wyznaczania gospodarstw małych i drobnych konieczne jest ujednoczenie i doprecyzowanie kwestii ich nazewnictwa. Pojęcie małego gospodarstwa rolnego często stosowane jest zamiennie z takimi terminami jak: gospodarstwo drobne, drobnotowarowe, niskotowarowe, małotowarowe nietowarowe, samozaopatrzeniowe itp. Wymienione terminy mają zbliżone znaczenie, jednak nie są tożsame. Prezentowane w literaturze przedmiotu różne ujęcia delimitacji oraz oceny gospodarstw uwzględniają różne kryteria i z całą pewnością uzupełniają i wzbogacają dorobek naukowy. Niestety mnogość nazw i terminów, które pojawiają się nie tylko w literaturze przedmiotu, ale również w projektach aktów prawnych często prowadzi do nieporozumień i dezinformacji. Nawiązując do obowiązujących aktów prawnych należy podkreślić, że w dyskusjach nad przyszłym kształtem WPR pojęcie „małego gospodarstwa rolnego” należałoby odnosić i zarezerwować tylko do tych jednostek, o których mowa w art. 20. 1a iii Projektu rozporządzenia EFRROW⁹, natomiast za „gospodarstwo drobne” należy uznać gospodarstwa objęte systemem dla drobnych producentów rolnych, o którym mowa w punkcie 3 „Aspekty prawne wniosku” tego samego Projektu rozporządzenia. W tym ujęciu pojęcia te znacznie się różnią i formując definicję „gospodarstw małych” oraz gospodarstw mających wejść do „systemu dla drobnych producentów” konieczne jest przeprowadzenie oddzielnej dyskusji oraz zapewne wskazanie odmiennych kryteriów ich delimitacji.

Przechodząc do kwestii definicji wielkości gospodarstw należy wspomnieć o najczęściej stosowanych kryteriach delimitacji. Do tradycyjnych miar wielkości gospodarstw, które wykształciły się historycznie, należy zaliczyć miary oparte na pomiarze zasobów i stanu czynników produkcji: ziemi, pracy i kapitału. Dużą przydatnością cechują się również podziały uwzględniające siłę ekonomiczną gospodarstw. Nieco mniejsze znacznie (głównie ze względu na dużą zmienność w czasie) mają miary oparte na powiązaniu gospodarstw z rynkiem. Z uwagi, iż w ostatnich miesiącach opublikowano szereg opracowań dotyczących tych kwestii¹⁰ w pracy zrezygnowano z ich opisu.

---

⁸ Musiał W., Drygas M.: Dylematy procesu delimitacji drobnych gospodarstw rolnych. *Więś i Rolnictwo* nr 2 (159). Warszawa 2013, s. 55-74.

⁹ Projekt Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów wiejskich (EFRROW).

¹⁰ Więcej na ten temat piszą m.in.: Dzun W: Drobne gospodarstwa w rolnictwie polskim. Próba definicji i charakterystyki. *Więś i Rolnictwo* nr 2 (159). Warszawa 2013, s. 9-27; Musiał W. Drygas M.: op. cit.; Wilkin J.: Aksjologia i prakseologia polityki wobec drobnych gospodarstw rolnych w Polsce i w Unii europejskiej. *Więś i Rolnictwo* nr 2 (159). Warszawa 2013, s. 43-54.

3. Propozycje definiowania gospodarstw drobnych „Small Farmers Scheme”

Przygotowując nowe zasady wspierania gospodarstw w ramach pierwszego filaru WPR Komisja Europejska zaproponowała koncepcję uproszczonego mechanizmu dla gospodarstw mniejszych tzw. „schemat dla drobnych producentów rolnych”. Jego istota sprowadza się do zastąpienia wszystkich płatności bezpośrednich jedną zryczałtowaną płatnością. Bardzo dużym ułatwieniem będzie możliwość składania jednego wniosku o wsparcie na cały okres programowania. Ponadto drobne gospodarstwa otrzymujące wsparcie byłyby zwolnione z wymogów środowiskowych (*greening i cross compliance*) oraz w dużej mierze pozbawione konieczności poddawania się kontrolom¹¹.

Przystępując do konstrukcji definicji oraz sposobów wyznaczania gospodarstw drobnych konieczne jest określenie co jest celem działania i jak mierzyć realizację tego celu. Dotychczas w żadnym z dokumentów WPR nie sformułowano precyzyjnie czego oczekuje się od polityki dla drobnych gospodarstw poza ogólnikowymi hasłami¹². System ten budowany jest w dużej mierze pod wpływem nacisków ze strony nowych krajów członkowskich i zapewne tylko w tych krajach będzie miał znaczenie. Analiza polskiej literatury przedmiotu, jak również raportów, ekspertyz itp. wykazała, iż kwestia „systemu dla drobnych producentów rolnych” jest nadal marginalizowana. Wynika to zarówno z niewielkiego (ekonomicznego) znaczenia drobnych gospodarstw, jak również stosunkowo niewielkiego przewidywanego poziomu wsparcia. Wydaje się, iż opcja ta obecnie traktowana jest jako pewien ukłon w stronę właścicieli drobnych gospodarstw, a zarazem stanowi wypełnienie zobowiązań czy obietnic wobec wyborców.

Przy konstrukcji definicji drobnego producenta rolnego, a przede wszystkim podejmując decyzję czy zaliczenie do tego systemu będzie „z urzędu” czy też fakultatywne należy uwzględnić szereg uwarunkowań zewnętrznych. Oceniając projekt z punktu widzenia interesu społecznego, w tym dostarczania dóbr publicznych (ochrony środowiska oraz kształtowania i ochrony krajobrazu kulturowego), jak również możliwości poprawy struktury agrarnej, należy bardzo mocno podkreślić, iż będzie on generował wieloaspektowe niekorzystne skutki. Szczególnie krytycznie należy ocenić zapowiadane wyłączenie rolników bądź ograniczenie systemu kontroli gospodarstw. Wydaje się również, iż system ten w dłuższej perspektywie będzie przyczyniał się do zmniejszenia potencjału produkcyjnego kraju, a zwłaszcza regionów o nasilonym rozdrobnieniu obszarowym tj. Polski południowej i ograniczy samowystarczalność żywnościową, a tym samym obniży bezpieczeństwo żywnościowe. Jest to więc w sprzeczności do wyzwań jakie stawia sobie reforma WPR. O ile wyłączenie rolników z *greeningu* należy uznać za słuszne, o tyle znaczne ograniczenie stosowania zasad *cross compliance* jest nieuzasadnione. Koniecznym jest aby również drobne gospodarstwa wdrażały zobowiązania z zakresu A oraz B *cross compliance*, natomiast obszar C, tj. dobrostan zwierząt powinien zostać wyłączony. Płatności obszarowe wg dokumentacji

---

¹¹ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi: Odpowiedź w odniesieniu do zawartych w Memoriale Podkarpackim propozycji i postulatów. Warszawa 2013, s. 1-9. Tekst dostępny online: http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/images/pdf/odpowiedz_na_memorial.pdf (dostęp z dnia 10.07.2013 r.)

¹² Wilkin J.: 2013. Op. Cit.

UE mają przecież być rekompensatą za stosowanie przyjaznych praktyk dla środowiska przyrodniczego.

Przechodząc do definicji gospodarstwa drobnego należy określić dolną oraz górną granicę pozwalającą na klasyfikację gospodarstw. W przedstawianych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi propozycjach i opiniach zawarto informacje mówiące, iż kwestie wielkości gospodarstw i działek rolnych, do których będzie możliwe uzyskanie wsparcie pozostaną w niezmienionej formie, tj. państwo członkowskie może postanowić, że płatność nie będzie przyznawana, jeżeli łączna kwota płatności, o które występuje rolnik będzie niższa niż 100 euro, bądź kwalifikowana powierzchnia gospodarstwa będzie niższa niż 1 ha. Ministerstwo nie planuje również zmiany minimalnej wielkości działki rolnej, która obecnie wynosi 0,1 ha. Tym samym dolna granica wielkości drobnego gospodarstwa rolnego będzie wynosić 1 ha, pod warunkiem, iż tworzą ją działki o powierzchni powyżej 0,1 ha¹³. Rozwiązanie takie w warunkach polskich należy uznać za słuszne, gdyż wspieranie mniejszych gospodarstw, a w zasadzie podmiotów, które są za takowe uważane generuje wysokie koszty administracyjne i niewielkie korzyści ekonomiczne, społeczne czy też środowiskowe.

W chwili obecnej (lipiec 2013) nie ustalono jeszcze wysokości wsparcia, lecz można stwierdzić, iż (z zastrzeżeniem możliwych zmian wynikających z trwających negocjacji) płatność zryczałtowana będzie obliczana wg jednego z trzech wariantów w zależności od decyzji państwa członkowskiego:

- a) nieprzekraczająca 25% średniej płatności na beneficjenta,
- b) odpowiadająca średniej płatności na hektar przemnożonej przez liczbę hektarów (co najwyżej 5 ha),
- c) równą sumie płatności jaka przypadłaby rolnikowi w systemie podstawowym jednak nie więcej niż 1250 euro.¹⁴

W Polsce najszerzej dyskutowanym i chyba najwłaściwszym jest wariant drugi, który z góry określa górną granicę gospodarstwa drobnego na poziomie 5 ha. Taki zapis sprawia, iż gospodarstwa o powierzchni powyżej 5 ha UR otrzymałyby mniejsze wsparcie niż w podstawowym systemie, a więc zapewne ich właściciele nie będą zainteresowani przystąpieniem do schematu uproszczonego. Z propozycjami tymi zgadzają się regionalni eksperci (Izby Rolnicze, przedstawiciele samorządów), a także naukowcy zrzeszeni w Europejskim Centrum Badawczym Drobnym Gospodarstw Rolnych. Również Autorzy opracowania wyrażają opinie, iż zryczałtowana płatność powinna być związana z użytkowanym rolniczo arealem ziemi, a górna granica wielkości gospodarstwa nie może przekraczać 5 ha fizycznych UR. Zasadnym wydaje się zastosowanie także innych alternatywnych miar wielkości np. wielkości ekonomicznej, przy czym górna granica uprawniająca do wejścia do systemu dla drobnych producentów rolnych nie powinna przekraczać 4 tys. euro SO.

Jedną z najważniejszych kwestii nowego systemu jest jego dobrowolność. Fakultatywny charakter tego instrumentu rozwiąże problemy odnośnie klasyfikacji wysoko intensywnych gospodarstw o niewielkiej powierzchni (np. gospodarstwa

¹³ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi: 2013. Op. cit.

¹⁴ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi: Materiały na posiedzenie Zespołu wspierającego prace w zakresie wdrożenia instrumentów WPR po roku 2014. Warszawa 2013. (stan na dzień 16.07.2013 r.)

sadownicze, warzywnicze itp.). Dzięki temu nie będą one automatycznie zaliczone do drobnych producentów. Równie ważną kwestią jest zagwarantowanie rolnikom, którzy przystąpili do tego systemu możliwości korzystania z innych instrumentów PROW, w tym przede wszystkim działań: „Płatności rolnośrodowiskowoklimatyczne”, „Rolnictwo ekologiczne”, „Płatności dla obszarów NATURA 2000” oraz „Płatności dla obszarów ONW”. Należy jednak podkreślić, iż pozytywne skutki wprowadzenia nowych przepisów dla drobnych gospodarstw będą widoczne tylko wtedy, gdy rolnicy zdecydują się na przyjęcie dodatkowych zobowiązań środowiskowych. Realizacja wymienionych działań przyczyni się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i zachowania różnorodności biologicznej, a także utrzymania cennych siedlisk przyrodniczych, których istnienie jest uzależnione od prowadzenia właściwej gospodarki. Istnieją bowiem obawy, iż mocne ograniczenie kontroli oraz częściowe zwolnienie gospodarstw z obowiązku wdrażania zasady współzależności (*cross compliance*) przyczynić się może do wielu niekorzystnych zjawisk, w tym niekontrolowanych zalesień, wzrostu odłogów, zmniejszenia bioróżnorodności itp. Konieczne jest tu wprowadzenie obostrzeń dotyczących zachowania gruntów w dobrej kulturze rolnej, a za dodatkowe praktyki rolnicy powinni otrzymywać wyższe wsparcie. Ponadto system ten może ograniczyć bądź całkowicie zablokować przemiany struktury agrarnej oraz utrudnić procesy scaleniowe w obrębie gospodarstw i wsi. W projektach dokumentów MRiRW zapisano bowiem, iż rolnik będzie zobowiązany utrzymać przez okres pozostawania w systemie przynajmniej arealu z pierwszego roku otrzymania płatności.

Analiza wstępnego projektu PROW 2014-2020 wykazała, iż właściciele drobnych gospodarstw, będą mieli możliwość otrzymania wsparcia w ramach działań prośrodowiskowych, co należy ocenić bardzo pozytywnie. Powstaje jednak pytanie czy przepisy szczegółowe np. określające minimalną powierzchnię działki kwalifikowanej do wsparcia nie będą zbyt wysokie. Również tutaj konieczne jest aby decyzje były dostosowane do warunków regionalnych, a część kryteriów wsparcia ustalana przez samorządy województw.

Przyjęcie definicji gospodarstwa drobnego jako podmiotu gospodarującego na obszarze od 1 do 5 ha UR sprawia, iż na terenie Polski południowo-wschodniej prawie połowa gospodarstw prowadzących działalność rolniczą i ponad 30% użytkowanej ziemi będzie potencjalnie objęte uproszczonym systemem wsparcia (tab. 1). Kolejne 30% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą na tym obszarze w ogóle nie będzie się kwalifikować, gdyż ich powierzchnia jest mniejsza niż 1 ha UR. Szacunki wykazały również, iż ponad 56% gospodarstw drobnych to jednostki położone w Polsce południowo-wschodniej.

W województwie małopolskim aż 56,6% gospodarstw spełnia kryteria gospodarstwa drobnego, gospodarując łącznie na powierzchni 299,2 tys. ha. Podobna sytuacja występuje w województwie podkarpackim oraz świętokrzyskim, natomiast w województwach: śląskim oraz przede wszystkim lubelskim udział gospodarstw drobnych, jak też użytkowanej przez nie ziemi jest nieco niższy. Dane dla Polski, szczególnie dotyczące powierzchni objętej tym systemem wsparcia są znacznie korzystniejsze, gdyż tylko 13,6% ziemi jest w rękach drobnych producentów, stąd obawy o właściwe zagospodarowanie, w tym utrzymanie gruntów w dobrej kulturze rolnej są znacznie mniejsze. Przedstawione szacunki są zawyżone, gdyż część z gospodarstw o powierzchni nieco powyżej 1 ha (szczególnie w obszarach górzystych)

Tabela 1. Potencjalna liczba beneficjentów systemu dla drobnych producentów rolnych oraz odsetek ziemi przez nie użytkowanych

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw drobnych (1- 5 ha UR) [tys.]	Odsetek „drobnych gospodarstw” w liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą [%]	Powierzchnia UR we władaniu gospodarstw drobnych [tys. ha]	Odsetek powierzchni UR we władaniu gospodarstw drobnych w ogóle UR [%]
Województwo małopolskie	125,3	56,6%	299,2	47,7%
Województwo podkarpackie	112,5	50,4%	270,6	41,8%
Województwo śląskie	45,8	44,6%	106,9	26,3%
Województwo świętokrzyskie	61,3	53,4%	167,0	31,8%
Województwo lubelskie	98,9	42,3%	271,5	19,4%
Polska południowo-wschodnia	443,8	49,5%	1115,3	30,9%
Pozostała część kraju	346,6	34,8%	926,2	8,1%
Polska	790,4	41,8%	2041,5	13,6%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

jest mocno rozdrobniona i suma działek o wielkości powyżej 0,1 ha będzie niższa niż 1 ha. Ponadto część gospodarstw zrezygnuje z ubiegania się o płatność, bądź pozostanie w systemie podstawowym. Według danych Ministerstwa liczba drobnych gospodarstw w Polsce będzie wynosić około 690 tys. Niemniej jednak w dalszym ciągu system ten będzie dotyczył bardzo dużej liczby gospodarstw, a przyjęte rozwiązania prawne będą mieć poważne konsekwencje szczególnie w odniesieniu do utrzymania ziemi w dobrej kulturze rolnej. Należy zatem nadal prowadzić szeroką dyskusję dotyczącą ich delimitacji i szczegółowych kryteriów wsparcia, w tym szczególnie dotyczących kryteriów dostępu do różnych strumieni wsparcia.

4. Próba definicji gospodarstw dla potrzeb działania pt. „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Prowadząc rozważania nad kryteriami wyodrębniania „gospodarstw małych” na pierwszy plan wychodzi określenie jakim celem ma służyć dana definicja. Należy odpowiedzieć na pytanie jakie skutki przyniesie wprowadzenie takich, a nie innych kryteriów delimitacji, mając na uwadze realizację celów tzw. „nowej WPR”, a w tym kształtowanie właściwej wielkości i struktury produkcji, czy struktury obszarowej. W Projekcie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020¹⁵ przewidziano specjalne działanie dla gospodarstw małych: „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Organy stanowiące prawo w UE podkreślają, iż konieczne jest zwiększenie liczby gospodarstw, które można określić jako trwałe ekonomicznie oraz takich, które poprzez odpowiednie ukierunkowanie mogą prowadzić opłacalną i rynkowo zorientowaną produkcję. Wsparcie ma być udzielane po spełnieniu warunków w zakresie minimalnej i maksymalnej wielkości pod warunkiem przedstawienia biznesplanu.

Naturalnym i najbardziej powszechnym miernikiem wielkości gospodarstw jest wielkość fizyczna wyrażona w hektarach użytków rolnych, jednak ma ona kilka

¹⁵ wersja z 26 lipca 2013r.

zasadniczych słabości, które ją dyskwalifikują. Po pierwsze nie uwzględniania struktury UR, w tym intensywności organizacji produkcji, jakości gleb, ukształtowania powierzchni, warunków siedliskowych itp. Problem ten mógłby zostać częściowo rozwiązany poprzez pomiar zasobów ziemi w hektarach przeliczeniowych. Z metodologicznego punktu widzenia miara ta jest lepsza niż hektary fizyczne, ale w praktyce gdy ma służyć wdrażaniu polityki rolnej jest znacznie mniej przydatna. Jest to kategoria stosowana wyłącznie w Polsce i oparta o waloryzację gruntów dla celów podatkowych. Należy również zaznaczyć, iż 1 ha fizyczny GO pierwszej klasy bonitacyjnej w I okręgu podatkowym odpowiada 39 ha GO szóstej klasy w IV okręgu podatkowym. Tym samym w niektórych gminach np. województwa małopolskiego nawet przy założeniu, że małe gospodarstwo to jednostka o powierzchni poniżej 1 ha przeliczeniowego GO, okazałoby się, że jest tylko kilka gospodarstw innych niż małe. Stąd miara ta nie może więc być stosowana przy definiowaniu gospodarstw małych.

Działania, których cel dotyczy podnoszenia opłacalności produkcji oraz zwiększenia potencjału rynkowego powinny być uzależnione od spełniania kryteriów ekonomicznych. Zdecydowanie najlepszym rozwiązaniem byłoby oparcie kryteriów delimitacji na rzeczywistych wynikach gospodarstw określanych poprzez: wartość produkcji z gospodarstwa, wartość dodaną netto czy nawet dochód z gospodarstwa. Z uwagi na ograniczenia tej formy, związane z pozyskiwaniem materiałów źródłowych, weryfikacją wyników, oceną ich realności i rzetelności w praktyce stosowanie tych kategorii jest bardzo utrudnione. Można jednak bazować na nieco uproszczonej kategorii produkcji jaką jest wielkość gospodarstwa wyrażona w euro standardowej produkcji (SO). Kategoria ta zastąpiła wykorzystywaną w polskim FADN do roku 2010 wielkość ekonomiczną wyrażoną w ESU, która w obecnym PROW 2007-2013 również została zaimplementowana do działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” a określona wielkość ekonomiczna (4 ESU) stanowiła próg dostępu do działania. Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia i obliczone na jej podstawie ESU było także jednym z głównych wskaźników pozwalających na sporządzanie rankingów i wytypowanie najlepszych projektów. Wykorzystywana obecnie kategoria standardowej produkcji jest bardzo podobna do standardowej nadwyżki bezpośredniej, przy czym cechuje się nieco większym obiektywizmem i realizmem. Przy jej obliczaniu nie ma potrzeby uśredniania kosztów produkcji (te są bardzo zróżnicowane w różnych typach gospodarstw). Ponadto jest ona szacowana na podstawie danych z 5 lat, a nie jak było wcześniej z 3. Wydaje się, że miara ta w najlepszy możliwy sposób odzwierciedla zdolność rozwojową gospodarstwa. Mańko i Goraj [2006] w swoich rozważaniach wskazują, iż najlepszym wyznacznikiem potencjału produkcyjnego gospodarstw jest właśnie ich wielkość ekonomiczna¹⁶. Proponuje się więc aby była podstawowym kryterium dostępu do działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Nie znaczy to, że ma być jedynym kryterium wyboru wniosków. Proces oceny wniosków powinien również być uzupełniony o inne kryteria i przykładowo można tu uwzględnić jakość i położenie w przestrzeni produkcyjnej (obszary ONW), wiek i wykształcenie rolnika, czy też premiować i wyżej „punktować” procesy restrukturyzacji zmierzające do wykorzystania

---

¹⁶ Goraj L., Mańko S.: System monitorowania sytuacji ekonomicznej i produkcyjnej gospodarstw rolnych [w:] Rachunkowość rolnicza. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2006, s 9-94.

powierzchni paszowej. Kryteria szczegółowe powinny zostać dobrane z uwzględnieniem potrzeb regionalnych.

Wracając do podstawowego kryterium oceny tj. wielkości ekonomicznej należy podkreślić, iż przy ustalaniu dolnego progu dostępu do działania konieczne jest „odcięcie” gospodarstw wykazujących znikomą siłę ekonomiczną – gospodarstw typowo samozaopatrzeniowych i mało aktywnych produkcyjnie. Nie można bowiem oczekiwać, iż jednostki które w sytuacji wyjściowej cechują się niewielką powierzchnią i jednocześnie niską intensywnością produkcji będą w stanie po uzyskaniu dofinansowania podnieść swą aktywność i prowadzić opłacalną produkcję. W Polsce przyjęto, iż jednostki wykazujące siłę ekonomiczną na poziomie niższym niż 4 tys. euro SO (Standard Output) nie są gospodarstwami towarowymi¹⁷. Wielkość ta w regionie Małopolska i Pogórze odpowiada około 11,7 ha pszenicy, 2,7 ha sadów jabłoniowych czy 4,5 krowy mlecznej. Analizując dane dotyczące wielkości gospodarstw w Polsce południowo-wschodniej należy podkreślić, iż nawet przeciętne gospodarstwo bezinwentarzowe otrzymujące płatności bezpośrednie (około 5,7 ha UR) nie spełnia tych warunków obszarowych. Tym samym ustawienie nawet na tak niskim poziomie (4 tys. euro SO) granicy dostępu do działania sprawi, iż w Polsce południowowschodniej (województwa: małopolskie, śląskie, świętokrzyskie, podkarpackie oraz lubelskie) prawie $\frac{3}{4}$ gospodarstw nie będzie miało możliwości skorzystania z dofinansowania w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. W pozostałej części kraju będzie to około 50% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą. Powyższa analiza wskazuje, że ponad 50% gospodarstw w Polsce nie można uznać nawet za małe. Jest tak, gdyż znaczna część gospodarstw deklarujących prowadzenie działalności rolniczej to jednostki poniżej 1 ha UR, czy też właściciele ziemi jedynie korzystający z szeregu przywilejów posiadania statusu rolnika. Z ekonomicznego punktu widzenia wykluczenie tych gospodarstw z możliwości uzyskania wsparcia w ramach omawianego działania wydaje się być zasadne i bezsprzeczne, jednak rodzi pytanie o niekorzystne skutki takich działań. Szacuje się, że w Polsce południowowschodniej w gospodarstwach o wielkości do 4 tys. euro znajduje się około 37% użytkowanych gruntów rolnych. Średnio w kraju wskaźnik ten wyniesie nieco ponad 15%, a po wykluczeniu województw południowych jest to zaledwie 10%. Biorąc pod uwagę uwarunkowania pozaekonomiczne, a zwłaszcza środowiskowe, w tym kwestie właściwego kształtowania krajobrazu kulturowego wydaje się, iż w regionach rozdrobnionych agrarnie dolna granica dostępu do działania nie powinna być wyższa niż 4 tys. euro SO, a w najlepszym przypadku 2 tys. euro SO. Propozycja ta jest zgodna z zapisami Projektu PROW 2014-2020 z dnia 26 lipca 2013 r. Olbrzymie zróżnicowanie struktury obszarowej gospodarstw sprawia, iż bardzo trudne jest przyjęcie takich samych kryteriów dla całego obszaru Polski. We wspomnianym projekcie PROW 2014-2020 wskazano jednak, iż w ramach niektórych działań możliwe jest zróżnicowanie kryteriów dostępu. W województwach o korzystniejszej strukturze obszarowej po wnikliwej analizie dochodowości oraz powiązania gospodarstw z rynkiem możliwe jest podniesienie dolnej granicy. Znacznie trudniejsze jest wskazanie górnej granicy pozwalającej na aplikację o środki w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Biorąc pod uwagę specyfikę małych gospodarstw rolnych, w tym

¹⁷ W niniejszym artykule za gospodarstwa potencjalnie towarowe uznano jednostki o wielkości ekonomicznej powyżej 4 tys. euro SO. Założenie to jest zbieżne z kryteriami doboru gospodarstw w ramach systemu FADN.

ich dwuzawodowy charakter, otrzymywane transfery budżetowe oraz wielofunkcyjność wydaje się, iż górna granica określająca małe gospodarstwo nie powinna przekroczyć 8 tys. euro SO. W warunkach Polski południowo-wschodniej gospodarstwo wykazujące siłę ekonomiczną na poziomie 8 tys. euro SO to jednostka (w uproszeniu) utrzymująca około 9 krów, lub uprawiająca 23 ha pszenicy. Jeżeli dodatkowo uzyskuje przychody z działalności okołorolniczej (produkcja pozostała) to można je uznać za jednostkę parytetową i potencjalnie rozwojową. Analiza wyników produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw objętych rachunkowością rolniczą (FADN) wykazała, iż gospodarstwa o wielkości od 4 do 8 tys. euro mają powierzchnię średnio 7,1 ha i utrzymują około 4 SD zwierząt (tab. 2). Gospodarstwa te osiągają dochód na poziomie 13,8 tys. zł, a po przeliczeniu go na jednostkę pełnozatrudnioną jest to 9,5 tys. zł. Wyniki te nadal znacząco odbiegają od średniego wynagrodzenia w gospodarce i nie można mówić o parytecie dochodowym. Należy jednak podkreślić, iż dane te są uśrednione i zaniżane przez jednostki osiągające ujemny dochód. Najlepsze, a więc potencjalnie te, które mogłyby uzyskać wsparcie uzyskują znacznie lepsze rezultaty zarówno produkcyjne jak i ekonomiczne.

Tabela 2. Wybrane (uśrednione) charakterystyki gospodarstw rolnych w zależności do wielkości ekonomicznej oraz regionu FADN

Wyszczególnienie	Małopolska i Pogórze	
	do 8 tys. euro	8-25 tys. euro
Wielkość ekonomiczna (tys. euro)	6,1	13,0
Powierzchnia użytków rolnych (UR)	7,1	13,3
Zatrudnienie (FWU)	1,45	1,62
Liczba zwierząt (LU)	4,0	8,2
Produkcja ogółem (tys. zł)	37,7	78,6
Dochód z gospodarstwa rolnego (tys. zł)	13,8	31,8
Dochód z gospodarstwa rolnego/1 FWU (tys. zł)	9,5	19,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Floriańczyk Z., Tarasiuk R.: Wyniki Standardowe 2011 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Wyd. IERiGŻ. Warszawa 2010.

Badania prowadzone przez IERiGŻ (2013) wykazały, iż w przypadku gospodarstw o typie produkcyjnym „uprawy polowe” o wielkości 4-8 tys. euro około 30% analizowanych gospodarstw (znajdujących się w polu obserwacji FADN) osiągało średni dochód na 1 FWU na poziomie 50 tys. zł. W przypadku pozostałych typów gospodarstw również występowało od kilku do kilkunastu procent gospodarstw, które uzyskiwały dodatni zysk z zarządzania¹⁸ i zarazem wysokie wartości dochodu z gospodarstwa rolnego¹⁹. Wydaje się, zatem iż gospodarstwa o wielkości 4-8 tys. euro, a szczególnie te na granicy górnego progu tj. 8 tys. euro dysponują wystarczającymi zasobami aby móc rozwijać działalność rolniczą. Sukces restrukturyzacji takich gospodarstw będzie jednak zależał od zakresu i wysokości wsparcia. Dla porównania w tabeli 2 zestawiono również gospodarstwa o wielkości 8-25 tys. euro. Ich wyniki produkcyjno-ekonomiczne są znacznie lepsze niż w poprzedniej grupie, jednak szczególnie w warunkach Polski południowo-wschodniej takie gospodarstwa należy

¹⁸ Zysk z zarządzania stanowi różnicę między przychodami gospodarstwa, łącznie z wszystkimi płatnościami, a kosztami, łącznie z kosztami własnych czynników produkcji zwanymi kosztami alternatywnymi.

¹⁹ Józwiak W., Ziętara W., Zieliński M., Sobierajewska M., Mirkowska Z.: Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie lat 2014 – 2020. IERiGŻ. Warszawa 2013.

zaliczyć do średnich, bądź średnio-małych. To właśnie te jednostki po przechwyceniu uwalnianych zasobów ziemi (dzieje się tak dość często, choć brak jest formalnych umów dzierżawy) będą stanowić istotne z punktu widzenia rozwoju podmioty rolnictwa. Osiągają one dochód na poziomie ponad 30 tys. zł i stosunkowo wysoką wartość inwestycji brutto (12,6 tys. zł). Ponadto jednostki te spełniają szereg ważnych funkcji środowiskowych i stanowią bardzo cenne miejsca pracy i pozyskiwania dochodów. Badania Wrzaszcz [2012] wykazały, iż gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 8-15 tys. euro są stosunkowo dobrze zrównoważone środowiskowo²⁰. Wydaje się zatem, iż powinny mieć dostęp do innych działań inwestycyjnych, a w szczególności działania „Modernizacja gospodarstw rolnych”

Określając górny próg delimitacji gospodarstwa małego należy również zwrócić uwagę, iż stanowi on zarazem dolny próg dla działania „Modernizacja gospodarstw rolnych”. W cytowanym Projekcie PROW 2014-2020 ustalono go na poziomie 15 tys. euro SO. Wprowadzie w dokumentach nie wskazano, iż progi dostępu mają się zająć, jednak już w zamyśle „Restrukturyzacja małych gospodarstw” miała być „małą modernizacją” i być adresowana do tych jednostek, które nie spełnią kryteriów „Modernizacji gospodarstw rolnych”. Ponadto należy przytoczyć zapis mówiący, iż właściciele małych gospodarstw nie będą mogli uzyskać „Premii dla młodych rolników”. Tak więc zbyt wysoki próg spowoduje, iż znaczna część gospodarstw nie będzie mogła skorzystać z zarówno z „Modernizacji gospodarstw” jak i „Premii dla młodych rolników”. W Polsce południowo-wschodniej (5 województw) liczba gospodarstw o wielkości powyżej 8 tys. euro wynosi około 114 tys. co stanowi mniej niż połowę gospodarstw towarowych (czyli o wielkości powyżej 4 tys. euro). Podniesienie górnego progu dla gospodarstwa małego do 15 tys. euro SO spowoduje, iż wejściowe warunki niezbędne do starania się o środki w ramach „Modernizacji gospodarstw rolnych” w tym regionie będzie spełniać około 47 tys. gospodarstw. Powstaje jednak pytanie ile z nich spełnia pozostałe warunki wsparcia. Zbyt wysoki próg może spowodować, iż środki te nie zostaną wykorzystane.

Podsumowując należy wskazać, iż zasadnym jest, aby gospodarstwa małe były definiowane za pomocą wielkości ekonomicznej. Biorąc pod uwagę aspekty ekonomiczne oraz środowiskowe za racjonalne uważa się przyjęcie granicy od 2 do 8 tys. euro SO. Przy takim założeniu w Polsce południowo-wschodniej kryteria gospodarstw małych spełnia około 285,6 tys. podmiotów (tab. 3). Gospodarstwa większe niż „małe” stanowią zatem tylko 28,5%, podczas gdy analogiczny wskaźnik dla pozostałej części kraju wynosi prawie 53,9%.

Spośród analizowanych województw zdecydowanie największa liczba gospodarstw małych występuje w województwie lubelskim (83,8 tys.) i stanowią one około 62,9% ogółu gospodarstw. Analizując jednak dane w ujęciu względnym należy podkreślić, iż zdecydowanie najwięcej potencjalnych beneficjentów działania zamieszkuje województwo podkarpackie, gdzie ponad 83% gospodarstw o wielkości powyżej 2 tys. euro SO należy uznać za małe. Należy tutaj również nadmienić, iż w przypadku tego działania zasadne wydaje się przyjęcie kryteriów dostosowanych do warunków regionalnych.

---

²⁰ Wrzaszcz W.: Poziom zrównoważenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Wyd. IERiGŻ. Warszawa 2012.

Tabela 3. Liczba oraz odsetek gospodarstw spełniających podstawowe kryterium wsparcia w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Wyszczególnienie	Liczba „małych gospodarstw” (wielkość 2-8 tys. euro SO) [tys.]	Odsetek „małych gospodarstw” w liczbie gospodarstw o wielkości powyżej 2 tys. euro SO [%]	Liczba gospodarstw o wielkości powyżej 8 tys. euro SO [tys.]	Odsetek gospodarstw o wielkości powyżej 8 tys. euro SO w łącznej liczbie gospodarstw o wielkości powyżej 2 tys. euro SO [%]
Województwo małopolskie	71,4	79,2	18,8	20,8
Województwo podkarpackie	63,8	83,6	12,5	16,4
Województwo śląskie	21,1	66,1	10,8	33,9
Województwo świętokrzyskie	45,5	67,0	22,4	33,0
Województwo lubelskie	83,8	62,9	49,5	37,1
Razem Polska południowo-wschodnia	285,6	71,5	114,0	28,5
Pozostała część kraju	293,5	46,1	343,7	53,9
Polska	579,1	55,9	457,7	44,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podsumowanie

Delimitacja, waloryzacja i sposoby wspierania drobnych i małych gospodarstw rolnych, stanowią w zasadzie po raz pierwszy od powołania Wspólnot ważny problem dyskusji dotyczącej reformowania i doskonalenia WPR. Polityka ta realizuje często mało precyzyjnie, sformułowane, wieloznaczne a nawet wewnętrznie sprzeczne zadania, próbując łączyć cele *stricte* ekonomiczne, socjalne i środowiskowe. Podobnie w propozycjach reform WPR 2014-2020 zapisane są zarówno cele efektywnościowe jak też i liczne cele socjalne i ekologiczne. Z uwagi na duże różnice wewnętrzne w zakresie wsi, rolnictwa i struktur rolnych krajów UE-28 nie jest jednak możliwe jej pełne ujednoczenie, lecz jedynie wskazanie istoty i określenie wspólnych ram jej realizacji. Stąd też poszczególne kraje członkowskie, a nawet regiony, powinny przygotować własne, szczegółowe rozwiązania w zakresie modyfikacji i dostosowania wsparcia o charakterze horyzontalnym jak też i regionalnym. W Polsce z uwagi na specyfikę agrarną i bardzo duży udział gospodarstw bardzo małych (drobnych) i małych, bardzo istotna jest dyskusja dotycząca delimitacji i określenia kryteriów dostępu do wspierania gospodarstw tzw. niskich grup obszarowych. Są to gospodarstwa określane jako drobne, których graniczna wielkość mierzona obszarem powinna mieścić się od 1 ha do 5 ha ziemi użytkowanej rolniczo. Gospodarstwa te aby nadal znaleźć się w obszarze zainteresowania WPR, powinny prowadzić produkcję rolną nie tylko na cele samozaopatrzeniowe lecz także produkcję towarową. Gospodarstwa takie spełniające wyjściowe kryteria dostępu mogły by korzystać na zasadach fakultatywnych z uproszczonego systemu zryczałtowanych płatności obszarowych. Dla gospodarstw, które mają większy areal i produkcję aniżeli wynika to z kryteriów delimitacji gospodarstw drobnych projekty rozporządzenia UE proponują wsparcie dla tzw. gospodarstw małych. W opracowaniu wskazano, że zasadnym jest aby minimalna wielkość ekonomiczna gospodarstwa małego wynosiła 2000 euro SO. Umożliwi to gospodarstwom małym dostęp do wsparcia procedowanego w ramach PROW, w tym

podjęcie restrukturyzacji i odnowy ich majątku produkcyjnego. Choć gospodarstwa małe a zwłaszcza drobne nie są podmiotami wysoce efektywnymi ekonomicznie i mającymi dobrą perspektywę rozwoju, są one jednak obecnie istotnym, a nawet dominującym składnikiem polskiej struktury agrarnej, zwłaszcza w południowo-wschodniej Polsce. Podtrzymanie ich funkcji produkcyjnych, socjalnych i ekologicznych oraz zapobieganie szybkim procesom upadłościowym jest działaniem zasadnym, a nawet koniecznym biorąc pod uwagę realia polskiego rolnictwa indywidualnego, problemy socjalne wsi i głęboki deficyt pozarolniczych miejsc pracy.

Literatura:

- Dzun W.:** Drobne gospodarstwa w rolnictwie polskim. Próba definicji i charakterystyki. *Wież i Rolnictwo* nr 2 (159)/2013, s. 9-27.
- EU Agricultural Economic Briefs.** What is a small farm? Brief Nr 2/2011. Opracowanie dostępne online: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/economic-briefs/2011/02_en.pdf (dostęp z dnia 10.07.2013 r.)
- Floriańczyk Z., Tarasiuk R.:** Wyniki Standardowe 2011 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Wyd. IERiGŻ. Warszawa 2010.
- Goraj L., Mańko S.:** System monitorowania sytuacji ekonomicznej i produkcyjnej gospodarstw rolnych [w:] *Rachunkowość rolnicza*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2006, s. 9-94.
- Główny Urząd Statystyczny (GUS), Bank Danych Regionalnych**
- Jóźwiak W., Ziętara W., Zieliński M., Sobierajewska M., Mirkowska Z.:** Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie lat 2014 – 2020. IERiGŻ. Warszawa 2013.
- Kremer E.:** Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach dotyczących stosunków rolnych. *Przegląd orzecznictwa*, Warszawa 2009, s. 230-240.
- Musiał W., Drygas M.:** Dylematy procesu delimitacji drobnych gospodarstw rolnych. *Wież i Rolnictwo* nr 2 (159)/2013, s. 55-74.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi:** Odpowiedź w odniesieniu do zawartych w Memoriale Podkarpackim propozycji i postulatów. Warszawa 2013, s. 1-9. Tekst dostępny online: http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/images/pdf/odpowiedz_na_memorial.pdf (dostęp z dnia 10.07.2013 r.)
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi:** Materiały na posiedzenie Zespołu wspierającego prace w zakresie wdrożenia instrumentów WPR po roku 2014. Warszawa 2013. (stan na dzień 16.07.2013 r.)
- Sroka W., Happe K.:** Förderung der Entwicklung des ländlichen Raumes in Polen und Bayern. IAMO Discussion Paper nr 123. Halle 2009.
- Tańska-Hus B., Orlewski M.:** Pojęcie gospodarstwa rolnego i rodzinnego w ustawodawstwie UE i w Polsce. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Seria Rolnictwo* nr 540, Wrocław 2006. s. 537-541.
- Wilkin J.:** Aksjologia i prakseologia polityki wobec drobnych gospodarstw rolnych w Polsce i w Unii europejskiej. *Wież i Rolnictwo* nr 2 (159). Warszawa 2013, s. 43-54.
- Wrzaszcz W.:** Poziom zrównoważenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Wyd. IERiGŻ. Warszawa 2012.
- Ziętara W.:** Miary wielkości gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, „Roczniki Nauk Rolniczych, seria G”, t. 96, z. 4, Warszawa 2009, s. 267-276

Summary

Work on the preparation of Common Agricultural Policy for the years 2014-2020 is now in progress. The special aid aimed at semi-subsistence and small farms is to be both a significant and new aspect of the agricultural support. In many countries, especially in East-Central Europe, these farms hold important economic and social position in the agricultural structure. In the analysis an attempt has been made to define semi-subsistence and small farms, towards which special support instruments are to be applied, in a simple, multi-faceted and useful for application aims way. The conducted analysis have shown that semi-subsistence farms should be defined as units from 1 to 5 ha of arable lands, whereas small farms should be defined with the use of economic size.

It is suggested that these units, whose economic size is not smaller than 4 000 Euro SO and not smaller than 8 000 Euro SO, should be treated as small.

Informacje o autorach:

Dr inż. Wojciech Sroka

Instytut Ekonomiczno-Społeczny

Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Email: w.sroka@ur.krakow.pl

Prof. dr hab. Wiesław Musiał

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

Polskiej Akademii Nauk

Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa

rrmusial@cyf-kr.edu.pl